

NEKROLOGI

MGR HELENA BURCHARD
(1922–2002)

W dniu 7 lutego 2002 roku zmarła w Krakowie mgr Helena Burchard, emerytowana pracowniczka Zakładu Archeologii Małopolski IHKM PAN, obecnie Instytutu Archeologii i Etnologii PAN — Oddział w Krakowie, pełniąca także przez wiele lat funkcję sekretarza Redakcji „Sprawozdań Archeologicznych”.

Urodzona w Częstochowie, gdzie ukończyła również Liceum Ogólnokształcące, niemal przez całe swoje dorosłe życie związana była z Krakowem. Tu bowiem odbywała w latach 1945–1950 studia z zakresu archeologii pradziejowej i etnografii na Uniwersytecie Jagiellońskim, zakończone w 1950 r. pracą magisterską napisaną pod kierunkiem nestora archeologii polskiej, prof. Józefa Kostrzewskiego, na Uniwersytecie w Poznaniu, dokąd przenieśli się jesienią tegoż roku. Po powrocie do Krakowa podjęła najpierw pracę jako młodszy asystent w Zakładzie Archeologii Przedhistorycznej na Uniwersytecie Jagiellońskim (1950–1951), a następnie na tym samym stanowisku w Muzeum Archeologicznym Polskiej Akademii Umiejętności w Krakowie (1951–1952). Z Akademią była zresztą związana okresowymi pracami już znacznie wcześniej, bo od lutego 1946 r. Po ostatecznym zawieszeniu — w wyniku brutalnej presji ówczesnych władz komunistycznych — działalności PAU przeszła 1 stycznia 1953 roku (wraz

z częścią pracowników i agend wspomnianego Muzeum) do zainicjowanego jeszcze przez PAU Zakładu Historii Kultury Materialnej PAN*, przekształconego po pewnym czasie w krakowską placówkę utworzonego w Warszawie Instytutu Historii Kultury Materialnej PAN (obecnie Instytutu Archeologii i Etnologii PAN). W placówce tej pracowała aż do przejścia na emeryturę w 1982 r., zajmując kolejne stanowiska od asystenta do dokumentalisty dyplomowanego. Także i później, niemal do końca swego życia, nie zerwała z nią kontaktu, biorąc w miarę możliwości udział w jej pracach, zwłaszcza wydawniczych, m.in. jako sekretarz redagowanego tu „Acta Archaeologica Carpathica” — czasopisma O. PAN w Krakowie.

Jako sekretarz Redakcji „Sprawozdań Archeologicznych” brała walny udział w przygotowaniu do druku 35 tomów tego ogólnoinstytutowego czasopisma, poczynając od tomu I, który ukazał się w 1955 r. pod redakcją Stefana Noska. Opracowała i wydała w 1976 r. pełny, nowoczesny skorowidz do 20 tomów „Sprawozdań Archeologicznych” (od t. I do t. 20).

Praca przy „Sprawozdaniach Archeologicznych”, nazywanych przez Helenę Burchard pieściznami „Płomyczkiem”, jakkolwiek stanowiła poważną część jej działalności, w której wykazywała ogromne zaangażowanie i inwencję, wypełniała tylko część Jej życia zawodowego. Od czasu swych studiów uniwersyteckich interesowała się wieloma zagadnieniami z pogranicza archeologii, etnologii i paleobotaniki. Niewątpliwie na taki kierunek zainteresowań, związanych z szeroko pojętą kulturą materialną, miały duży wpływ wykłady, a zwłaszcza seminaria, wybitnego polskiego etnografa, profesora Kazimierza Moszyńskiego, w których brała żywy udział. Jej praca magisterska pt. *Rośliny uprawne w pradziejach Polski*, wydana w 1956 roku w „Przeglądzie Archeologicznym”, miała na owe czasy charakter niewątpliwie nowatorski, zwracała bowiem uwagę na potrzebę uwzględniania tej kategorii, niekonwencjonalnych jeszcze w tym czasie dla archeologii źródeł w przyszłych studiach, zmierzających do możliwie pełnej rekonstrukcji gospodarki pradziejowej.

W tym samym nurcie znalazły się niedługo potem Jej badania nad eksploatacją soli w Polsce, oparte na własnych i tym razem również pionierskich pracach terenowych w rejonie źródeł solnych w Łapczycy, Sidzienie, Bochni czy wreszcie w samej Wieliczce, gdzie zaowocowały odkryciem wczesnośredniowiecznej warzelnii soli. Wyniki tych badań podsumowała w szeregu artykułów, z których do najważniejszych — o charakterze niedużych rozpraw — można zaliczyć m.in. *O eksploatacji soli w Polsce do XIII w.*, „Slavia Antiqua”, t. VI, 1959, „Stan i potrzeby badań archeologicznych w Wieliczce”, [w:] „Studia i Materiały do Dzie-

* Piotr Hübner, *Siła przeciw rozumowi. Losy Polskiej Akademii Umiejętności w latach 1939-1989*, Kraków 1994, s. 138, 192.

jów Żup Solnych w Polsce”, t. I 1965, czy wreszcie (z A. Keckową i L. Leciejewiczem) *Salzgewinnung auf polnischen Boden in Altertum und im frühen Mittelalter*, „Kwartalnik HKM”, Ergon V, 1966. Stały się one inspiracją do podjęcia wkrótce szerszych studiów nad pozyskiwaniem soli w pradziejach i we wczesnym średniowieczu przez nowe, wschodzące pokolenie archeologów małopolskich, m.in. Martę Godłowską, Małgorzatę Kaczanowską, a zwłaszcza przez Antoniego Jodłowskiego, jak też do powstania wyspecjalizowanego zespołu badawczego w Muzeum Żup Solnych w Wieliczce.

Prace Heleny Burchard nad różnymi aspektami zdobywania i przetwarzania podstawowych składników pożywienia w pradziejach i we wczesnym średniowieczu, jakimi były zboża i niektóre dziko rosnące rośliny jadalne, a także niezbędna do życia ludzi i zwierząt domowych sól, wzbudziły duże zainteresowanie historyków kultury materialnej (patrz m.in. „Kwartalnik HKM”) oraz u etnografów. Stąd jej udział w interdyscyplinarnej konferencji poświęconej problematyce pożywienia, zorganizowanej w Krakowie w 1971 r. przez miejscowy Oddział Polskiego Towarzystwa Ludoznawczego (którego była przez wiele lat aktywnym członkiem) i wygłoszenie na nim referatu pt. *Stan badań nad pożywieniem ludów neolitu na ziemiach polskich*, opublikowanego w zbiorowej pracy pt. „Pożywienie ludności wiejskiej”, Kraków 1973. Z kolei zaś opracowane przez nią hasła: „Jęczmień”, „Owies”, „Żyto”, „Zboże”, weszły na trwałe do monumentalnego „Słownika Starożytności Słowiańskich”.

Mało się dzisiaj pamięta, że Helena Burchard jako pierwsza po drugiej wojnie światowej rozpoczęła studia nad kulturą pucharów dzwonowatych w Polsce. W roku 1959 przeprowadziła weryfikacyjne badania w Beradzi k. Sandomierza, skąd znane były wcześniej znaleziska tej kultury, a pod koniec lat 60. podjęła próbę podziału terytorialnego tej jednostki taksonomicznej, zwłaszcza pod względem zróżnicowania cech jej obrządku pogrzebowego. Niewątpliwie inspiracją do tego były pochówki pucharów dzwonowatych w Małopolsce, nowo odkryte przez zespół: Barbara Burchard, Jadwiga Kamińska, Anna Kulczycka-Leciejewiczowa oraz przez Janinę i Adama Krausów, a mianowicie w Samborcu, Świącicach oraz w Świniarach Starych. Zainteresowały ją możliwości badania struktury społecznej tej grupy ludności na podstawie analizy klas wieku pochowanych na cmentarzyskach osobników, różniących się między sobą także wyposażeniem. Studia te, jakkolwiek w przypadku Heleny Burchard zakończone jedynie kilkoma referatami, wygłoszonymi na posiedzeniach Komisji O. PAN w Krakowie, i dwoma niemieckojęzycznymi artykułami (*Einiges über dem Problem der Altersklassen in neolithischen Gesellschaften*, „Folia Quaternaria”, t. 11, 1970; *Zur Fragen soziologischer Deutung vorgeschichtlicher Gräberfelder*, „Acta Archaeologica Carpathica”, t. 13, 1973) były wówczas jedna z pierwszych prób poszerzenia problematyki neolitycznej o zagadnienia społeczne, z wykorzysty-

waniem także wiedzy etnologiczno-socjologicznej. I tym razem, podobnie jak w przypadku roślin uprawnych czy eksploatacji soli, zagadnienia te zostały z czasem podjęte na większą skalę przez innych badaczy, co znalazło wyraz zarówno w syntezach pradziejów ziem polskich, jak też w pracach monograficznych dotyczących neolitu i wczesnego okresu epoki brązu w Polsce.

Wszechstronnie wykształcona, niezwykle dociekliwa i wybitnie uzdolniona od początku swej pracy w archeologii Helena Burchard poszukiwała, jak widzieliśmy, nowych lub mało dotąd „eksploatowanych” źródeł i kierunków studiów nad pradziejami. Wprowadzić nie kontynuowała ich konsekwentnie do końca, tym niemniej może być dziś uważana za prekursorkę niektórych z tych właśnie nurtów badawczych.

Poza tak szeroko pojętą problematyką archeologiczną pasjonowała się także historią, zwłaszcza najnowszą. Wychowana w wojskowym, patriotycznym środowisku rodzinnego domu, miała wybitnie aktywną i jednoznaczną postawę wobec trudnych i skomplikowanych sytuacji w czasach, na jakie przypadła większość Jej dorosłego życia. Wrażliwa na potrzeby innych, gotowa była przyjść im zawsze z pomocą; solidarna zarówno z najbliższymi, jak też ze swym środowiskiem zawodowym. Do końca została wierna raz przyjętym zasadom, w tym także złożonemu w swej wczesnej młodości harcerskiemu przyrzeczeniu. Była pod tym względem, być może jedną z ostatnich prawdziwych polskich skautek.

Cześć jej pamięci

Jan Machnik